

Kuningas, kirkko ja uusi valtio

Jason Lavery:

Reforming Finland. The Diocese of Turku in the Age of Gustav Vasa 1523–1560. Studies in Medieval and Reformation traditions, volume 210. Brill 2017. 230 s. ISBN 978-9004354692.

Oklahoman yliopiston historian professorin Jason Laveryn teos on tiivis, alkuperäislähteisiin perustuva yleisesitys reformaation toteuttamisesta Euroopan pohjoislaidalla. Laveryn perusteesi on selkeä eikä sinänsä kovin yllättävä: reformaation läpivieminen oli Kustaa Vaasan valtionrakennusprosessin ja luterilaisuuden leviämisen tulos. Kustaa Vaasan ajan pirstaleisen lähdeaineiston monipuolinen käyttö tuo Laveryn argumentaatiolle voimaa ja lisää teoksen painoarvoa.

Kirja purkaa osiin suomalaisen historiankirjoituksen luomaa kuvaa ja sivuaa myös reformaation merkitystä uskonnollisena ja nationalistisena myyttinä. Tutkimusten ja tulkintojen kerrostumat ovat luonteva osa koko teosta. Laveryn teos ei pyri murskaamaan suomalaisen historiankirjoituksen tulkintoja, mutta tapahtumien keskuhenkilö ja *primus motor* on teoksessa Kustaa Vaasa, ei Mikael Agricola.

Kirjansa aluksi Lavery täryyttää, että suurimman osan Suomen reformaatiota käsittelevästä tutkimuksesta ovat tehneet ”Kirkkohistorioitsijat, jotka ovat opiskelleet tai työskennelleet Helsingin yliopiston teologisessa tiedekunnassa”. Tätä hän pitää yhtenä syynä siihen, miksei suomalainen reformaation tutkimus ole valtavasta volyymistään huolimatta ollut erityisen moniäänistä. Toinen syy ristiriidattomalle tutkimustraditiolle on Laveryn mukaan se, ettei reformaatio yksinkertaisesti Suomessa ollut niin raju ja repivä prosessi kuin monissa muissa maissa. Se ei jättänyt jälkeensä savuavia raunioita eikä luonut uusia uskonnollisia ryhmittymiä.

Savuavien raunioiden puute onkin yksi Laveryn kirjan keskeisistä teemoista. Suomen reformaattorit olivat mannereurooppalaisiin kollegoihinsa verrattuina käytännöllisiä ja joustavia. Reformaatio vietiin läpi silmiinpistävän rauhallisesti, vaikka kirkko oli taloudellinen mahti jolla oli sotilaallista voimaa. Kirkonmiehet olivat Kustaa Vaasan projektin aktiivisia toteuttajia, eivät hallitsijan vastustajia tai uudistustoimien passiivisia kohteita. Luterilaisilla reformaattoreilla ja kuninkaalla oli yhteiset intressit. Laveryn mukaan reformaattorit eivät vastustaneet kirkon omaisuuteen kajoamista, koska kirkon tuli keskittyä sielujen pelastamiseen, ei maalliseen mammonaan eikä päivänpolitiikkaan. Luterilainen oppi salli myös hallitsijan ottaa itselleen tärkeä rooli kirkon asioissa.

Lavery korostaa, ettei reformaatio ollut Suomessa mikään vääryyksiä korjaava liike eikä siihen liittynyt merkittävää yhteiskunnallista kuohuntaa. Kansa tai reformaattorit eivät siis täällä nousseet kirkon hallintoa tai yhteiskunnallisia epäoikeudenmukaisuuksia vastaan. Kirkko oli pohjoisessa opillisesti suvaitsevainen, ja luterilaisten teologien ajatuksille riitti tilaa. Laveryn teos saa ajattelemaan, että uskonnollinen tilanne Ruotsissa ja Suomessa oli Kustaa Vaasan aikaan paljon sopuisampi kuin puoli vuosisataa myöhemmin, jolloin katolisten ja protestanttien välisessä taistelussa ei enää ollut minäänlaista sijaa konsensukselle ja eri uskoa tunnustavien hallitsijakandidaattien kiivailu johti sisällissotaan.

Yksi Laveryn teoksen kantavista teemoista on kansankielisen jumalanpalveluksen ja uskonnollisten tekstien merkitys. Lavery ei pyri riistämään Agricolalta suomen kirjakielen isän titteliiä vaan hivenen yllättävästi päätyy jopa korostamaan hänen työnsä merkitystä. Laveryn mukaan ilman Agricolan ja hänen aikalaistensa pohjatyötä ”on varsin mahdollista, että suurelta osin suomenkielistä Suomea ei olisi tänä päivänä olemassa”.

Tästä voi kyllä olla monta mieltä, vaikka 1600- ja 1700-lukujen hallinnon totaalinen ruotsinkielisyys vaikeuttaa suomen kielen pohjavirtausten hahmottamista. Ainakaan Agricola ei suurvalta-ajan Ruotsissa ollut mikään puheenaihe.

Vaikka Lavery nojaa työssään valtavaan aineistoon, hän ei kuitenkaan sorru historiankirjoituksen helmasyn-

tiin eli lähteiden ja teorioiden liialliseen pyörittämiseen ja niiden taakse piiloutumiseen. Leipätekstiä teoksessa on tasan 200 sivua: se on tiivis ja hallittu esitys ja etenee välillä suorastaan vauhdikkaasti. Lukijan ei anneta unohtaa, mitkä ovat tutkimuksen keskeiset teesit.

Teos on tarkoitettu kansainväliselle lukijakunnalle, mutta edellyttää lukijalta jonkinasteista perehtymistä Pohjois-Euroopan uuden ajan alun historiaan. Laveryn

teoksen maantieteellisesti laaja kohderyhmä konkretisoituu tavassa, jolla hän kuvaa Turun hiippakunnan kokoa: ”suurin piirtein amerikkalaisen Utahin osavaltion kokoinen, hieman pienempi kuin Romania ja hieman suurempi kuin Valko-Venäjä”.

Mirkka Lappalainen, FT, dosentti
Helsingin yliopisto